

**Teknoloji Yeteneğini Geliştirmede
'Offset'lerden
Yararlanma İmkânları**

-Bilgi Notu-

Temmuz 2001

A. Göker

‘Offset’in Anlamı

Savunma, havacılık ve uzay, telekomünikasyon ve enerji sistemleri ile ilgili büyük çaplı projeler kapsamındaki büyük ölçekli dışalımların gerektirdiği döviz harcamalarının bir ölçüye kadar dengelenebilmesi için, alımda bulunan ülkeye, bu alım karşılığında, satıcı firma tarafından, belli bir anlaşma çerçevesinde sağlanan döviz kazandırıcı ekonomik faaliyet imkânları ‘**offset**’ olarak anılmaktadır. ‘Offset’ sözcüğü, buradaki kullanım biçimiyle, ‘**bir şeyi dengelemeye yarayan şey**’ anlamına gelmektedir¹.

Bir örnekle ve basitleştirerek açıklarsak: Diyelim, A ülkesinin 200 **savaş uçağına** (bunun yerine, 1000 **tank** ya da 20 **sivil yolcu uçağına** ya da 3 **haberleşme uydusu** ya da bir **nükleer santrala** da diyebilirsiniz) ihtiyacı var. İhaleye çıkıyor; sonuçta tercihi B ülkesinin bir firması ve bu satın alma için ödemesi gereken para da, döviz olarak, 100 milyar **PB** (Para Birimi). Ama, A ülkesinin bu büyük çaplı dış ödemenin hiç olmazsa bir bölümünü dengeleyebilmek için 60 milyar **PB**’lik bir ‘offset şartı’ var. O şart da şu: A ülkesi **patlıcan üreten** bir ülke ve B ülkesinin firmasından, diyelim üç yıllık bir süre içinde toplam 60 milyar **PB**’lik **patlıcan ihraç edebileceği yeni pazarlar** bulmasını istiyor. Bu pazar B ülkesi de olabilir; üçüncü bir ülke de. Böylece, A ülkesi satın alacağı uçaklar için ödeyeceği 100 milyar **PB**’ye karşılık 60 milyar **PB**’lik bir döviz girdisi elde etmiş ve yapacağı ödemeyi belli ölçüde de olsa dengelemiş olacaktır. İşte, A ülkesinin, yapacağı satın alma karşılığında,

¹ **Merriam-Webster's Collegiate Dictionary:**

Main Entry: ¹**off·set**

Pronunciation: 'of-"set

Function: *noun*

Date: circa 1555

1 a *archaic* : **OUTSET**, **START** **b** : **CESSATION**

2 a (1) : a short prostrate lateral shoot arising from the base of a plant (2) : a small bulb arising from the base of another bulb **b** : a lateral or collateral branch (as of a family or race) : **OFFSHOOT** **c** : a spur from a range of hills

3 a : a horizontal ledge on the face of a wall formed by a diminution of its thickness above **b** :

DISPLACEMENT **c** : an abrupt change in the dimension or profile of an object or the part set off by such change

4 : something that sets off to advantage or embellishes something else : **FOIL**

5 : an abrupt bend in an object by which one part is turned aside out of line

6 : something that serves to counterbalance or to compensate for something else; *especially* : either of two balancing ledger items

7 a : unintentional transfer of ink (as from a freshly printed sheet) **b** : a printing process in which an inked impression from a plate is first made on a rubber-blanketed cylinder and then transferred to the paper being printed

- **offset** *adjective or adverb*

Merriam-Webster's Collegiate Thesaurus:

Entry Word: **offset**

Function: *verb*

Text: **Synonyms** **COMPENSATE** 1, atone (for), balance, counterbalance, counterpoise, countervail, make up, outweigh, redeem, set off

Related Word check, stop

yapacağı döviz ödemesini, bir ölçüde de olsa dengeleyebilmek için sağlamak istediği bu ek ihraç imkânı ya da kendisine döviz kazandıracak benzer imkânlar, ‘offset’ terimiyle anlatılmaktadır.

Offset Anlaşmaları

‘Offset’ oranı ya da miktarı [verdiğimiz örnekte, ‘offset’, oran olarak, dışalım bedelinin %60’ı; miktar (mutlak değer) olarak, 60 milyar **PB**’dir], sağlanma şartları, tarafların yükümlülükleri, hukuki yaptırımlar vb. hususlar, alıcı konumundaki ülkenin satın alma konusu ürünleri tedarik etmekle görevli kuruluşu ile satıcı konumundaki yabancı firma arasında imzalanan bir ‘**Offset Anlaşması**’yla belirlenmektedir.

Offset Anlaşmalarının Karakteristik Özellikleri

Offset anlaşmalarının karakteristik özellikleri aşağıdaki gibi özetlenebilir:

1. Offset anlaşmalarının konusu olan dışalım yüksek teknoloji ürünlerle ilgilidir.
2. Bu nedenle, ‘offset’ anlaşmalarının, daha çok, yüksek teknolojiye ve yüksek teknoloji ürünler üretme yetkinliğine sahip ülke firmalarıyla gelişmekte olan ülkeler arasında yapıldığı sanılır. Oysa, ‘offset’ işlemlerinin önemli bir bölümü gelişmiş ülkeler arasındaki satın almalarla ilgilidir. Örneğin, ABD’nin yükümlendiği [taahhüt ettiği] ‘offset’lerin %80’inden fazlasında Avrupa ülkeleri alıcı konumundadır.²

Ancak, ‘offset’ işlemleri gelişmiş ülkeler arasındaki satın almalarla ilgili olduğunda bile, yapacakları satın almalar karşılığında ‘offset’ talebinde bulunan ülkeler, genel olarak, ‘offset’ konusu ürünlerin teknolojilerinde ya da üretiminde, göreceli de olsa, geri konumda bulunan ülkelerdir.

3. Offset anlaşmalarını doğuran temel neden, büyük çaplı projelerde alıcı konumundaki ülkelerin bu projelerle ilgili yüksek döviz harcamalarını kendi ürettikleri ürünler için, satıcı konumundaki ülke firmasının yardımıyla, yeni ihraç kapıları bularak bir ölçüde de olsa dengelemek istemeleri olmakla birlikte, pratikte görülen odur ki, ‘offset’ talebinde bulunan ülkeler, bunu, **teknoloji açıklarını kapatmaya** [telâfi etmeye] **yönelik olarak da kullanmak istemektedirler**. Teknoloji açığını kapatma isteği ‘offset’ taleplerinin belirleyici motifidir.
4. Teknoloji açığını kapatma isteğinin de ağır basmasıyla ki, alıcı konumundaki ülke, satın alacağı ürünlerin tamamının ya da önemli bir bölümünün, kendi ülkesinde ve yine kendi ülkesinin yatırımcılarıyla ortak olarak satıcı firmanın kuracağı bir fabrikada monte edilmesini ve aynı ürünün belli parçalarının da aynı fabrikada üretilmesini şart koşabilmekte; ve ‘offset’

² Zikreden kaynak: EUREKA Turkish Chairmanship, “**Offset Practices in Europe as a Potential Source of R&D Project Financing**”, First Draft, February 1st 1999, EUREKA NIP/NPC 99-01 İzmir, Turkey.

taleplerini de bu ön şarta bağı olarak formüle edebilmektedir. Bu formasyona göre, satıcı firmadan, kurulan fabrikada monte edilecek ürünlerden belli bir miktarının üçüncü bir ülkeye ihraç imkânını sağlaması talep edilmekte; bunun yanında, örneğin, o fabrikada üretilecek parçalardan belli bir bölümünü de, belli bir süre boyunca, satıcının kendi ülkesinde monte edeceği ürünlerde kullanmak üzere 'ithal etme taahhüdü'nde bulunması istenebilmektedir.

Yine teknoloji açığını kapatma isteğine bağı olarak, alıcı konumundaki ülke, satıcı firmadan, satın alma konusu ile ilgili kendi üretim sektörlerinde [örneğin, satın alma konusu savaş uçağı ise 'savunma sanayii' sektöründe] teknoloji yeteneğini artıracak biçimde, AR-GE yatırımında bulunması ya da teknolojik işbirliğine gitmesi gibi şartlar da ileri sürmekte; ve satıcı firmanın yapacağı bu tür yatırımlar da 'offset' olarak değerlendirilmektedir.

Offset Türleri

5. Alıcı ülkeye, gerek döviz gerekse teknoloji girdisi sağlamaya yönelik başlıca 'offset' türleri şöyle sıralanabilir³:
 - **Satıcı firmanın alıcı konumundaki ülkede o ülkenin yatırımcılarıyla ortak olarak kurduğu fabrikada, satın alma konusu proje ile doğrudan ya da yakından ilgili alanlarda** olmak üzere üretilen sistem, alt sistem, parça, malzeme ve hizmetleri (tip ve modeline, bunun yanında, askeri-sivil amaçlı olmak üzere iki yönlü kullanılabilme imkânına bakılmaksızın, aynı ya da benzer teknolojilerle üretilenler dâhil olmak üzere) ihraç imkânı sağlanması;
 - **Satıcı firmanın alıcı konumundaki ülkede faaliyet gösteren alt yüklenicileri tarafından, satın alma konusu proje ile doğrudan ya da yakından ilgili alanlarda** olmak üzere üretilen sistem, alt sistem, parça, malzeme ve hizmetleri (tip ve modeline, bunun yanında, askeri-sivil amaçlı olmak üzere iki yönlü kullanılabilme imkânına bakılmaksızın, aynı ya da benzer teknolojilerle üretilenler dâhil olmak üzere) ihraç imkânı sağlanması;
 - **Satın alma konusu proje kapsamında,** alıcı konumundaki ülkede yürütülen üretim faaliyeti sonucu, satıcı firma tarafından taahhüt edilenin üzerinde gerçekleştirilen yurtiçi net katma değer;
 - **Alıcı konumundaki ülkenin satın alma konusu ürünlerle ilgili üretim sektörlerindeki üretim, inovasyon ve ihracat potansiyelini artırmaya yönelik olarak, satıcı firma tarafından alıcı konumundaki ülkede**

³ Offset türleri konusunda, MSB'nin "Savunma Tedarik İşlemlerinde Offset Uygulamaları Direktifi"nde sayılan 'offset işlemleri' dikkate alınmış; ancak, bu direktif hazırlanırken, TÜBİTAK ve TTGV ilgililerince üzerinde durulan bazı offset konuları da bunlara eklenmiştir.

gerçekleştirilen AR-GE ya da teknolojik işbirliği yatırım ve faaliyetleri;

- Alıcı konumundaki ülkenin satın alma konusu ürünlerle ilgili üretim sektörlerindeki üretim, AR-GE, inovasyon ve ihracat potansiyelini artırmaya yönelik olarak alıcı firma tarafından ücretsiz olarak sağlanan yazılım teknolojileri ile yine alıcı firmanın sağladığı imkânlarla yazılım geliştirilmesi ve ihracı;
- Alıcı konumundaki ülkede risk sermayesi yatırım ortaklıkları kurmak ya da mevcut risk sermayesi yatırım ortaklıklarına ortak olmak üzere, satıcı firmanın yaptığı yabancı sermaye yatırımları;
- Alıcı konumundaki ülkenin satın alma konusu ürünlerle ilgili üretim sektörlerinde satıcı firma tarafından yedek parça imalâtı ya da teknolojik açıdan ileri düzeydeki sürekli-sistemik bakım faaliyetleri için yapılan yatırımlar ve bu yatırımlar sonucu üretilen mal ve hizmetleri ihraç imkânı sağlanması;
- Alıcı konumundaki ülkenin satın alma konusu ürünlerle ilgili üretim sektörlerinde satıcı firma tarafından yapılan yeni ya da tevsî mahiyetindeki yabancı sermaye yatırımları ve bu yatırımlar sonucu gerçekleştirilen mal ve hizmet ihracı;
- Alıcı konumundaki ülkede, genel olarak ileri teknoloji alanlarında, satıcı firma tarafından yapılan yeni ya da tevsî mahiyetindeki yabancı sermaye yatırımları ve bu yatırımlar sonucu gerçekleştirilen mal ve hizmet ihracı;
- Alıcı konumundaki ülkede, teknolojik gelişimi ve ürünlerini ihraç edebilme yeteneği kazanması öncelikle istenen sektörlerde faaliyette bulunan üretici şirketlerin, dış pazarlarda ürünlerini pazarlayabilmek amacıyla kurdukları ya da ortak oldukları yabancı şirketlere satıcı firmanın yaptığı ortaklık yatırımları;
- Alıcı konumundaki ülke üniversite ya da araştırma kurumlarıyla satın alma konusu ürünlerle ilgili üretim sektörlerinde faaliyet gösteren firma ve kuruluşlarda istihdam edilen elemanların yararlanması için, masrafi satıcı firma tarafından karşılanan yurtiçi ve yurtdışı eğitim imkânları;
- Alıcı konumundaki ülke ürünlerinin yeni dış pazarlara ihraç ya da mevcut dış pazarlarda ihracat artış imkânı sağlanması.

Sayılan bu ‘offset’ türlerine, elbette, alıcı konumundaki ülkenin somut ihtiyaçlarına göre, daha pek çok ‘offset’ türü eklenebilir.

6. Aslında, yukarıda sıralanan ‘offset’ türleri iki ana kategori altında toplanabilmektedir: ‘**Doğrudan [Direct] Offset**’ ve ‘**Dolaylı [Endirekt] Offset**’.

- Alıcı konumundaki ülkenin, satın alma konusu proje ile doğrudan ya da yakından ilgili alanlardaki üretim, AR-GE, teknolojik inovasyon ve ihracat potansiyelini artırmaya yönelik ‘offset’ler ‘doğrudan offset’;
- Alıcı konumundaki ülkenin, satın alma konusu ürünlerle ilgili üretim sektörlerinde ya da diğer üretim sektörlerinde, daha çok ihracat potansiyelini artırmaya yönelik olarak işletilen ‘offset’ler ise ‘dolaylı offset’ olarak anılmaktadır.

Yukarıda, 5. maddede sıralanan ‘offset’ türlerinden ilk altısı doğrudan, diğerleri ise ‘dolaylı offset’e girmektedir.

Talep Edilen ‘Offset Miktar ve Bileşimi’ndeki Ölçütler

7. Büyük çaptaki herhangi bir dışarıda alım yapan ülkenin talep edebileceği ‘offset’in büyüklüğü ya da türü konusunda bize ışık tutacak, yerleşmiş, uluslararası ölçütler var mıdır? ABD ile Avrupa ülkeleri arasındaki savunma alanına ilişkin ‘offset’ işlemlerinde, mutabık kalınan ‘offset miktarları’, genel olarak, sözleşme bedellerinin %100’ü mertebesinde, hatta bunun biraz üzerindedir. 100 PB’lik silâh sistemi satın alınacaksa yine 100 PB mertebesinde ‘offset’ talebinde bulunmaktadır.⁴

8. Talep edilecek toplam ‘offset’ miktarı, örneğin, Milli Savunma Bakanlığı’nın **Savunma Tedarik İşlemlerinde Offset Uygulamaları Direktifi**’ne göre, satın alma konusu projenin gerektirdiği **ithal girdi** tutarının [bu, alıcı ülke açısından **döviz çıktısı** olarak da okunabilir] **en az %50**’si kadar olmalıdır.

Aynı direktife göre, talep edilecek toplam ‘offset’ miktarının **en az %50**’si **‘doğrudan offset’** niteliğinde olmalıdır.

Yine aynı direktife göre, bu ‘doğrudan offset’in de **en az %50**’si **‘ihracat türü doğrudan offset’** olmalıdır.

9. Offset oran ve türleri, elbette, satın alma konusu projenin türüne, büyüklüğüne, teklif veren firmaların kendi aralarındaki rekabet durumuna bağlı olduğu kadar, ülkeler arası ilişkilere ve uluslararası siyasi konjonktüre de bağlıdır [savunma projeleriyle ilgili ‘offset’lerde bu son iki husus daha da ağır basmaktadır]. Ama, **‘offset’lerin her şeyden önce, ülkenin pazarlık gücüne bağlı olduğu söylenebilir.**

Kredilendirme

10. Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, ‘offset’ türleri, alıcı konumundaki ülkeye sağlayacakları ekonomik fayda açısından eşit ağırlıklı değildir. Örneğin, savaş uçakları alımı ile ilgili bir proje çerçevesinde, alınacak uçakların alıcı konumundaki ülkede monte edilerek bir bölümü için ihraç imkânı sağlanması ya da bu ülkede aynı alım karşılığında bir miktar da

⁴ Zikreden EUREKA, age.

AR-GE yatırımı yapılmasıyla, başta verilen örnekte olduğu gibi, patlıcan ihraç imkânı sağlanması arasında çok fark vardır. Bu nedenle, satıcı firmanın 'offset' yükümlülüğünü yerine getirmesinde, sağladığı 'offset'ler, türlerine göre farklı ağırlıklarda değerlendirilmekte; başka bir deyişle, sağlanan 'offset' miktarları, '1'den farklı katsayılarla da çarpılarak firmanın yükümlendiği 'offset' miktarından düşülebilmektedir. Bu işlem, '**kredilendirme**' olarak anılıyor.

11. Sağlanan 'offset', **satın alma konusu projeye doğrudan ya da yakından ilgili alanlarda, ülkenin teknoloji yeteneğini yükseltmeye** ne ölçüde yarayacaksa, katsayısı da '1'den o ölçüde büyük olmaktadır.

Yukarıdaki örneğimizde, A ülkesi 200 savaş uçağı alacak ve bunun karşılığında 100 milyar PB ödeyecekti. Ama, diyelim ki, A ülkesi satıcı firmaya 'offset' şartlarını kabul ettiriyor. Bu şartlara göre (bkn. **Ek**'teki şema),

- Satıcı firma, teslim edeceği uçakların nihai montajını A ülkesinde o ülkenin bazı yatırımcılarıyla birlikte ortak olarak kuracağı bir fabrikada yapacak;
- Firma 200 uçaklık partinin montajı tamamlandıktan sonra monte edilecek 200 uçaklık bir partinin üçüncü bir ülkeye ihracını sağlayacak [**ihraç türü doğrudan offset**];
- Ayrıca, aynı fabrikada, bu uçağın gövde ve kanatlarında kullanılan kompozit malzemelerin üretimini de sağlayacak;
- Buna ek olarak, bu tür kompozit malzemeler geliştirmek üzere, yine aynı fabrikada yürütülecek AR-GE faaliyetine de, teknoloji transferi yoluyla destek sağlayacak [**AR-GE faaliyetlerine katkı türü doğrudan offset**] ve bu AR-GE faaliyeti sonunda geliştirilecek kompozit malzemeler için ihraç pazarları bulacaktır [**ihraç türü doğrudan offset**].
- Satıcı firma, sayılanlar dışında, A ülkesinin konfeksiyon ürünleri için yeni pazar imkânları bulacak [**ihraç türü dolaylı offset**]; tekstil ve konfeksiyon alanında faaliyet gösteren 1250 KOBİ yöneticisine, inovasyon ve teknoloji yönetimi konusunda, karşılıksız olarak, yüksek düzeyde eğitim imkânı sağlayacaktır [**eğitim hizmeti sağlama türü dolaylı offset**].⁵

Burada, 200 uçaklık partinin üçüncü bir ülkeye ihracından A ülkesinin sağlayacağı net döviz girdisi [ülke içinde yaratılan net katma değer olarak da okunabilir] diyelim ki, **20 milyar PB** olsun.

⁵ Bu örnek yalnızca konunun anlaşılabilmesi amacıyla yöneliktir. Gerçek bir uygulamadan alınmamıştır ve olabildiğince basitleştirilmiştir.

Bunun yanında, satıcı firmanın A ülkesinde yürütülecek kompozit malzeme araştırmalarına olan katkısı, değer olarak, diyelim, **1 milyar PB**; geliştirilen kompozit malzeme ihracından, ‘offset’ anlaşmasında tanımlanan süre içinde, A ülkesinin sağlayacağı net döviz girdisi ise **5 milyar PB** olsun.

Varılan anlaşmaya göre, satıcı firmanın toplam ‘doğrudan offset’ taahhüdünün de **40 milyar PB** olduğunu varsayalım.

Muhtemelen şöyle bir kredilendirme yapılacaktır; sağlanan 10 milyar PB’lik uçak ihraç imkânı ‘1’ katsayısı ile çarpılırken, satıcı firmanın AR-GE katkısı ‘8’; kompozit malzeme ihracından sağlanan net döviz girdisi ise ‘2’ katsayısı ile çarpılarak firmanın toplam ‘offset’ taahhüdünden düşülecektir.

Bu durumda firmanın ‘doğrudan offset’ taahhüdünü yerine getirip getirmediği şöyle tahkik edilecektir:

$$40 \text{ milyar PB} - (20 \text{ milyar PB} \times 1) - (1 \text{ milyar PB} \times 8) - (5 \text{ milyar PB} \times 2) = 2 \text{ milyar PB}$$

Yine örnek olsun diye söyleyelim: ‘Dolaylı offset’ler konusunda da farklı katsayılar kullanılacaktır. Konfeksiyon ürünleri ihracından A ülkesinin kazandığı döviz getirisi ‘1’ katsayısı ile çarpılırken; sağlanan eğitim imkânı, belki de ‘3’ katsayısı ile çarpılabilecektir.

Yine kredilendirme konusundaki ağırlıklandırmaya örnek olsun diye ekleyelim: Satıcı firma, taahhüdünden fazla gerçekleştirdiği ‘dolaylı-ihraç türü offset’ getirisini 1/3 katsayısı ile çarpılmak kaydıyla yerine getiremediği doğrudan ‘offset’ taahhüdü yerine de saydırabilecektir.

Burada bu örneklemeyle anlatılmak istenen nokta, bir ülkenin teknolojik gelişmesine katkıda bulunacak türden ‘offset’lerin yüksek oranda kredilendirildiğidir. Ama bu tür ‘offset’ler sağlayabilmek, tekrar vurgulamak gerekir ki, ülkenin pazarlık gücüne ve bir noktada da ulusal çıkarlar konusunda göstereceği kararlılığa bağlıdır.

Örnek

200 uçağın ortak üretim yoluyla tedarikinde ithal girdi gereği	80 milyar PB
Satıcı firmanın offset taahhüdü	80 milyar PB X %100 = 80 milyar PB
Toplam offset taahhüdü içindeki doğrudan offset	80 milyar PB X %50 = 40 milyar PB
Doğrudan offset içindeki ihraç türü offset	<ul style="list-style-type: none">Ortak üretim tesisinde monte edilen ikinci parti 200 uçağın üçüncü bir ülkeye ihracının A ülkesine net döviz getirisi: 20 milyar PB <u>Kredilendirme Katsayısı: 1</u>Satıcı firmanın da katkısıyla yürütülen AR-GE faaliyeti sonunda geliştirilen kompozit malzemelerin ihracının A ülkesine net döviz getirisi: 5 milyar PB <u>Kredilendirme Katsayısı: 2</u>
Doğrudan offset içindeki AR-GE katkısı türünden offset	<ul style="list-style-type: none">Karşılıksız olarak 1 milyar PB'lik teknoloji aktarımı <u>Kredilendirme Katsayısı: 8</u>
40 milyar PB'lik doğrudan offset taahhüdünde durum: -40 milyar PB + (20 milyar PB X 1) + (1 milyar PB X 8) + (5 milyar PB X 2) = - 2 milyar PB Bu durumda yerine getirilemeyen doğrudan offset taahhüt miktarı = 2 milyar PB	
Toplam offset taahhüdü içindeki dolaylı offset	40 milyar PB
Dolaylı offset içindeki ihraç türü offset	<ul style="list-style-type: none">Satıcı firma kanalıyla bulunan yeni pazarlara konfeksiyon ürünleri ihracı sonunda A ülkesinin sağladığı döviz girdisi 48 milyar PB <u>Kredilendirme Katsayısı: 1</u>
Dolaylı offset içindeki eğitim hizmeti sağlanması türünden offset	<ul style="list-style-type: none">1250 KOBİ yöneticisine inovasyon ve teknoloji yönetimi konusunda, karşılıksız olarak, yüksek düzeyde eğitim imkânı sağlanması için 0,125 milyar PB <u>Kredilendirme Katsayısı: 3</u>
40 milyar PB'lik dolaylı offset taahhüdünde durum: -40 milyar PB + (48 milyar PB X 1) + (0,125 milyar PB X 3) = + 8,125 milyar PB Satıcı firma dolaylı offset taahhüdünü fazlasıyla yerine getirmiş durumda. Fazladan sağladığı ihraç türü dolaylı offset'in 6 milyar PB'lik bölümünün 1/3 katsayısı ile kredilendirilerek doğrudan offset taahhüdüne sayılmasını isteyebilir ve böylece doğrudan offset taahhüdünü de yerine getirmiş olur.	

Ek.

